

Szegedi újságolvasók 1891-ben. A sajtótörténet-írásnak sok nagy adóssága van, valamennyi közül a legnagyobb azonban alighanem az, hogy a recepció, az olvasóközönség története – legalábbis a 19. század második felét s a 20. század első felét illetően – szinte teljesen homályban van. Ez voltaképpen érthető, hiszen nemigen vannak – közreadott, föltárt – forrásaink, amelyek az ilyesféle elemzést lehetővé tennék. Az alábbi adatsor jelentőségét ez a helyzet adja. A *Szegedi Napló* 1891. márc. 5-i számának kis cikke (*Mit olvasnak Szegeden?*) ugyanis éppen a hiányolt területre vonatkozóan hoz adatokat, felsorolva, hogy 1891-ben mely lapok hány példányban jártak Szegedre.

A cikkből kiderül, hogy az összeállítást a szegedi „posta- és távirtdahivatali főnök”, bizonyos Heim Mátyás készítette, s „a kimutatásban több kisebb vidéki lap nincs föltüntetve”. Ez a – szándékolt – hiány azonban aligha lehet lényeges, hiszen a lista több, csupán egyetlen példányban járó lapot is tartalmaz, a kihagyott néhány újságot tehát igazán jelentéktelennek kell tartanunk.

A lista a következő adatokat tartalmazza, a lapokat csökkenő példányszám szerinti sorrendben vonultatva föl:

Pesti Hírlap (484), Politisches Volksblatt (215), Neues Pester Journal (206), Budapesti Hírlap (202), Budapest (180), Budapester Lloyd (102), Egyetértés (89), Merkúr (44), Kis Újság (42), Fővárosi Lapok (24), Budapesti Közlöny (24), Pesti Napló (23), Neue Freue Presse (22), Budapester Tagblatt (19), Magyar Föld (15), Neues Wiener Tagblatt (15), Magyar Közrendészet (14), Nemzet (13), Néptanoda (11), Kronfeld Zeitung (9), Wiener Zeitung (8), Arad és Vidéke (7), Fortuna (6), Fremdenblatt (6), Anker (6), Tribuna (4), Alföld (3), Kolozsvár (3), Szabadság (3), La Liberte (3), Nagyváradi Hírlap (2), Gazetta Transylvaniei (2), Extrablatt (2), Debreczen (2), Debreczeni Hírlap (2), Közvélemény (1), Gyakorló Orvos (1), Erdélyi Híradó (1), Vadász és Versenylap (1), Prager Abendblatt (1), Losonc és Vidéke (1), Gépcsmarnok (1).

E lista gyors (s egyáltalán nem kimerítő) elemzése néhány közönségtörténeti összefüggésre mindjárt fölhívja a figyelmet. Az első s legfontosabb tanulság kétségtől az, hogy viszonylag szűk körű volt a nem-helyi újságokat járató olvasóközönség. Ha föltesszük, hogy minden előfizető csak egyetlen lapot fizetett elő (ami ellentmond az általános tapasztalatnak), akkor is a szegedi újságjáratók tábora mindössze 1819 főből állott. (Az elsőrendű hírforrást nyilván a helyi lapok alkották; ezeknek olvasóit szintén az újságolvasók körébe kell számítani. A helyi lapok ekkori eladási adatait azonban nem ismerjük.) A második, nem kevésbé érdekes fölismerés, hogy a története során jelentős létszámú nem-magyar etnikumot asszimiláló, s a 20. század elején már a „legmagyarabb” városként emlegetett Szegeden¹ 1891-ben még milyen jelentős volt a német nyelvű újságolvasás. Már az adatokat közlétevé *Szegedi Napló* megjegyezte: „Föltűnő, hogy német lap hatszáztizenöt jár Szegedre [ez az összpéldányszám 33,8 százaléka] s ezek közt ötszázötvenkettő budapesti német lap.” A német nyelvű – s ezen belül a német nyelvű, de magyar kiadású – lapok magas aránya arra vall, hogy itt még egy jelentős német anyanyelvű, de már honosodott olvasóközönséggel (elmagyarosodott németekkel, zsidókkal) kell számolni. (Ha itt pusztán a németül is tudók intellektuális megfontolásokból fakadó politikai, kulturális stb. tájékozódásáról lett volna szó, az osztrák és német lapok aránya lett volna magas, nem pedig a magyarországiaké. A pesti német lapok voltaképpen a magyar viszonyokról tudósítottak, hazai információkat adtak – németül.) A német nyelvű lapok súlyát az is jelzi, hogy a száznál több előfizetővel rendelkező hat legfontosabb lapból 3 német nyelvű, s e hat lap 1389 előfizetőjéből 523 német nyelvű lapot jára-

¹ Vö. MARJANUCZ László: *A szegedi németiség asszimilációjának társadalmi indítékai*. In: *Műzeumi kutatások Csongrád megyében 1995–1996*. Szeged, 1997. 115–121.

tott. A harmadik lényeges összefüggés alighanem az, hogy a magyar (nyelvű) lapok legfontosabbika akkor a *Pesti Hírlap* volt, amelyet több mint kétszer annyian fizettek elő, mint a példányszámban utána következőt. S az sem érdektelen, hogy a *Pesti Hírlapot* a magyar nyelvűek közül ekkor a *Budapesti Hírlap* és a *Budapest* követte a szegediek tájékozódásában. (A nagymúltú s előbb is, utóbb is igen jelentős sajtótörténeti szerepet betöltő *Pesti Napló* ekkor s itt náluk jóval „szerényebben” volt jelen.) A negyedik, amit szóvá érdemes tenni: a nem-helyi lapok e mezőnyében messze legerősebb a budapesti újságok állnak. Ez persze érthető is, hiszen a fővárosi újságok – ahogy ma is – lényegében országos lapok voltak. A nem budapestiek között viszont dunántúli lap nem fordul elő. A szegedieknek nyilván alföldi és erdélyi gazdasági és személyes kapcsolataik lehettek, érdeklődésüknek tehát e régiók felé kellett irányulniuk. Ezt Arad, Kolozsvár, Nagyvárad, Debrecen „képviselete” önmagában is jelzi. (A kettős monarchia Budapest melletti másik fővárosának, Bécsnek jelenléte valószínűleg ugyancsak gazdasági érdekeltséggel magyarázható.)

A Szegedre járó újságok listája, láttuk, 1819 újságpéldányt regisztrál. Ha a tényleges újságolvasók számát akarjuk felbecsülni, ezt a számot alighanem legalább négyvel be kell szoroznunk. Nagy valószínűséggel ugyanis polgárcsaládokról volt szó, ahol az újságot is kézbevevő családtagok száma – átlagban – legalább négy volt. Ha tehát eltekintünk attól, hogy az újságelőfizetők általában nem egyetlen lapot szoktak járattatni, s így az előfizetők száma kisebb, mint a Szegedre járt újságpéldányok száma, a nem helyi lapokat (is) olvasók létszámát kb. 7 300 főben határozhatjuk meg. Hangsúlyozni kell azonban, hogy ez a szám pusztán becslés, s így provizorikus jellegű. Új adatok fényében ez a létszám könnyen módosulhat.

Végezetül válaszra vár az a kérdés: milyen helyet foglal el ezzel Szeged az ország újságolvasási térképén? A válasz, sajnos, egyelőre nem adható meg. Ehhez további, összevetésre alkalmas – aradi, kolozsvári, nagyvárad, debreceni, pécsi, győri és pozsonyi – adatokra lenne szükség.

LENGYEL ANDRÁS

A Magyar Földrajzi Társaság könyvtára és jeles könyvtárnoka, Dubovitz István. A múlt század második fele az intézményesülő magyar geográfia fénykora volt, amikor kialakultak szervezetei: a Budapesti Egyetem Földrajzi Tanszéke és a Magyar Földrajzi Társaság. Ezekben az évtizedekben született meg a magyar tudományos geográfiai szakirodalom, és a magyar földrajztudomány egyre nyitottabbá vált a nemzetközi szakmai tudományos élet, valamint szakirodalom felé. Ennek alapvető feltétele volt a megfelelő szakirodalmi háttérrel biztosító szakkönyvtár kialakítása, folyamatos fejlesztése. E követelmény hozta létre 1873-ban a Magyar Földrajzi Társaság Könyvtárát, amely századunk első felében már hazánk egyik legnagyobb szakkönyvtárává vált. A könyvtár működése elválaszthatatlan volt ezekben az években Dubovitz István személyétől, aki Havass Rezső után a legnagyobb magyar geográfus – bibliográfus – könyvtáros volt. Rövid írásunkban a Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára és Dubovitz István tevékenységét foglaljuk össze, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy felhívjuk a könyvtáros és geográfus szakma figyelmét a magyar tudománytörténet és könyvtárügy egyik elfelejtett fejezetére.

A Magyar Földrajzi Társaság és Könyvtára

Az 1872. január 12-én a Magyar Tudományos Akadémia épületében megalakult Magyar Földrajzi Társaság első elnökéül Hunfalvy Jánost választotta, aki pályafutását történészként kezdte. 1870-ben megalapította hazánk első földrajzi tanszékét, amelynek – 1888-ban bekövetkezett halá-